

คุณค่าทางวรรณศิลป์ในบทละครเรื่องขุนช้าง
ขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้า
มหาศักดิพลเสพ

THE LITERARY VALUES OF KHUN CHANG KHUN
PHAEN DRAMA AUTHORED BY SOMDET PHRA
BAWONRATCHAO MAHA SAKDIPHONLASEP

นายรัตนพล ชื่นคำ
อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาคุณค่าทางวรรณศิลป์ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ จำนวน ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ ตั้งแต่ขุนแผนกลับจากการทัพมาบ้านนางวันทอง นางวันทองกับนางลาวทองหึงกัน จนขุนแผนกลับบ้านเดิม และตอนที่ ๒ ตั้งแต่ขุนแผนครวญถึงนางลาวทอง แล้วกลับคิดถึงนางวันทอง จนถึงลักพานางวันทองไปอยู่ป่า และเพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับการแสดง

ผลการศึกษาพบว่า บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนทั้ง ๒ ตอน มีการใช้ภาษาวรรณศิลป์ครบถ้วนทั้งในระดับคำ ได้แก่ การสรรคำ การเล่นคำเล่นเสียง และในระดับความ ได้แก่ การใช้ภาพพจน์ การใช้สัญลักษณ์ นอกจากนี้ยังสะท้อนสภาวะวรรณคดีไทยตามชนบทที่สัมพันธ์กับการแสดง ได้แก่ เสาวรณี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง และสัลลาปังคพิไสย์ รวมถึงรสแห่งความตลกขบขัน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการแสดงละครนอกอีกด้วย โดยบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนทั้ง ๒ ตอนนี้มีรูปแบบเป็นบทละครนอก คือใช้ภาษาเรียบง่ายแบบชาวบ้าน ดำเนินเรื่องรวดเร็ว และมุ่งแสดงความสนุกสนาน

คำสำคัญ: คุณค่าทางวรรณศิลป์ ขุนช้างขุนแผน สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ

Abstract

This research aimed at investigating the literary values of Khun Chang Khun Phaen Drama authored by Somdet Phra Bawonratchao Maha Sakdiphonlasep in two episodes: Episode 1 - Khun Phaen visited Wanthong's house after his return from the war, the jealousy between Wanthong and Laothong occurred and Khun Phaen returned to his home town and Episode 2 - Khun Phaen cried for Lao Thong but recalled Wanthong, he abducted Wanthong to the wood as well as reflecting the relation between the literature and the play.

According to the research results, these two episodes were recognized for their full literary values in light of word and text levels. With respect to the former, it included the word selection and the play on sound patterns and words, while the latter involved the use of figure of speech and signs, besides, the Thai traditional literary tastes in relation with the performance, namely, praise of beauty, writing for courtship, expressing of anger and melancholic mood were also reflected. The sense of humor, one of the important characteristics of Lakhon-Nok Play, was also found because these two episodes were in the style of Lakhon-Nok Play, which was notable for the use of simple folk language, rapid development of story and expression of entertainment.

Keywords: Literary Values, Khun Chang Khun Phaen, Somdet Phra Bawonratchao Maha Sakdiphonlasep

บทนำ

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ พระนามเดิมว่าพระองค์เจ้าอรุโณทัย เป็นกรมพระราชวังบวร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์โปรดงานด้านอักษรศาสตร์และการละครเป็นอย่างมาก ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองไว้หลายเรื่อง ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพด้านการประพันธ์ ที่ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากวีผู้ใดในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีพระราชดำริเริ่มในการประพันธ์หลายประการ ดังเช่นการแต่งนิราศโดยใช้รูปแบบลิลิตที่มีลักษณะเฉพาะของพระองค์ และทรงนำเรื่องขุนช้างขุนแผนซึ่งแต่เดิมใช้ขับเสภามาแต่งใหม่เพื่อใช้แสดงละครเป็นพระองค์แรก^๑

บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพทรงพระราชนิพนธ์ด้วยสำนวนภาษาแบบง่ายๆ อย่างชาวบ้าน มีบทลกขำขัน และแทรกเรื่องราวเหตุการณ์ร่วมสมัย โดยทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นตอนๆ แต่ละทงก็ตอนไม่ทราบได้ เท่าที่ปรากฏต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติมี ๓ ตอนด้วยกัน คือ ตอนที่ ๑ นางวันทองหึงกันกับนางลาวทองจนขุนแผนกลับบ้าน ตอนที่ ๒ ขุนแผนครวญถึงนางลาวทอง แล้วกลับคิดถึงนางวันทองจนถึงลักพานางวันทองไปอยู่ป่า และตอนที่ ๓ อสุรกายนางวันทองห้ามทัพ แต่ต้นฉบับตอนที่ ๓ ไม่สมบูรณ์^๒

สมเด็จพระยาตำราภิรมย์ภานุภาพทรงพระนิพนธ์เกี่ยวกับบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนไว้ในคำนำหนังสือ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกในงานปลงศพ คุณหญิงพะยอม พจนปริชา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ว่า

พิเคราะห์ดูเรื่องละครอนึ่งสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวร มหาศักดิ์พลเสพย์ทรงพระราชนิพนธ์นั้น ดูเหมือนมีพระราชประสงค์จะหาเรื่องแปลกเล่นให้ ผิดกับผู้อื่น จึงเอาเรื่องเบ็ดเตล็ดสำหรับโชนเล่นเบิกโรง แลเอาลิลิตเรื่องพระลอมาแต่งเป็น บทละครอน แลแทรกเรื่องราวเกียรติ์ ตอนหนุมานอาสาให้เป็นเรื่องนางสุวรรณมกัณเฑาะพ กับ นางเบญกายหึงสกัน ส่วนเรื่อง ขุนช้างขุนแผนก่อนนั้นก็เห็นจะใช้แต่ขับเสภา หากมีผู้หนึ่งผู้ ใดเล่นละครอนไม่ จึงทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครอนขึ้นเพื่อจะได้เล่นให้แปลกกับผู้อื่นเช่น เดียวกัน ถ้าว่าโดยทางตำนานเห็นจะพอยุติได้ว่าละครอนที่เล่นเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น สมเด็จพระ บรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพย์ทรงริขึ้นก่อนที่ละครอนนอกเล่นเรื่อง ขุนช้างขุนแผนกันเป็นสามัญมาเล่นต่อในรัชกาลที่ ๔ มีละคร โรงนายเนตร นายต่าย ชำนาญ เล่นเรื่องขุนช้างขุนแผน นายต่ายเป็นตัวขุนช้าง นายเนตรเป็นตัว พระไวย แลเป็นนางได้ ด้วย เล่นไม่มีใครสู้ แต่เรื่องที่เล่นมักเล่นตอนแต่งารพระไวยกับตอนขุนช้างถวายฎีกา เอา บทเสภาไปแก้เป็นบทละครอน หาได้แต่งบทใหม่อย่างสมเด็จพระบรมราชเจ้ากรมพระราชวัง บวรมหาศักดิ์พลเสพย์ทรงพระราชนิพนธ์ไม่^๓

^๑ กรมศิลปากร, พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕-๙๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

นอกจากเรื่องขุนช้างขุนแผน กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพยังทรงหัดละครผู้หญิงวังหน้า แสดงเรื่องที่เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ และบทละครนอก คือ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนุมานอาสา เรื่องกาگی ตอนครุฑลักนางกาگی เรื่องพระลอ ตอนพระลอคลั่ง ละครคณะนี้จัดแสดงเพียง ๘ ปี เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพสิ้นพระชนม์ก็เลิกไป^๔

เนื่องจากบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนพระราชนิพนธ์นี้เป็นวรรณคดีที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักมากนัก และ ไม่นิยมนำมาแสดงในปัจจุบัน ด้วยเรื่องขุนช้างขุนแผนนิยมแสดงในรูปแบบของละครเสภาหรือเสภารามมากกว่า ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะพินิจคุณค่าของบทละครเรื่องดังกล่าวทางด้านวรรณศิลป์ เพื่อชี้ชวนให้คนไทยเห็นคุณค่าของ “มรดกวังหน้า” ขึ้นนี้ และเห็นความแพร่หลายของวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาด้วยการวิเคราะห์ตัวบทและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ประกอบ

พินิจคุณค่า “ภาษาวรรณศิลป์”

วรรณคดีไทยของเรานั้นเป็นวรรณคดีที่แสดงความรู้สึก มักจะนิยมศิลปะการใช้ถ้อยคำซึ่งเป็นพาหะบริบูรณ์ด้วยอารมณ์ต่างๆ ของคนที่มีระบบชีวิตที่ไม่ซับซ้อน อารมณ์เหล่านี้ได้แก่ อารมณ์รักระหว่างหญิงกับชาย ระหว่างพ่อแม่กับลูก อารมณ์ริษยา อารมณ์แค้น อารมณ์เหล่านี้เกิดจากเหตุการณ์คล้ายๆ กัน หญิงพรากจากชายอันเป็นที่รัก ชายถูกพรากจากหญิงคนรัก ความโกรธเคืองระหว่างศัตรูที่ชิงอำนาจหรือชิงรัก ความพยายามเมื่อถูกปองร้าย^๕ ขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งที่สะท้อนอารมณ์อันหลากหลายของมนุษย์อย่างชัดเจน เชื่อว่าในอดีตเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นนิทานเล่าสู่กันฟัง แล้วพัฒนามาเป็นการขับเสภาเล่าเรื่อง จนกระทั่งเป็นบทละครนอก บทเสภา ที่ยังมีการสืบทอด การแสดงอยู่ในปัจจุบัน

บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทั้ง ๒ ตอนนี้เป็นสำนวน ที่มีความแตกต่างกับสำนวนเสภาฉบับหลวงซึ่งเป็นที่รู้จักมากกว่า บทละครดังกล่าวมีการดำเนินเรื่องรวดเร็ว โดยใช้ การร้อยร้อยเป็นพื้น และมีเพลงหน้าพาทย์ประกอบหลายเพลง เช่น เพลงโล้ เพลงโอด เพลงโลม เพลงเซ็ด เพลงกราวนอก เพลงเสมอ เพลงตระ เพลงเร็ว เพลงกราวรำ เป็นต้น ไม่มีการขับเสภาประกอบ นอกจากนั้นยังปรากฏบทร้องศัพท์ไทยและร้อย ที่ใช้ร้องในตอนที่ตัวละครทะเลาะวิวาท วังโล้ตีกันตามแบบละครนอกด้วย บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพประกอบด้วยภาษาวรรณศิลป์เพื่อบ่งสื่ออารมณ์และความรู้สึกของ ตัวละคร กลวิธีการสื่ออารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวนำเสนอผ่านภาษาในระดับคำและระดับความ ดังนี้

^๔ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วรรณกรรมนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๗๗ (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๔.

^๕ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์วรรณคดีไทย (กรุงเทพ มหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๒.

๑. ภาษาวรรณศิลป์ระดับคำ ได้แก่ การสรรคำ และการเล่นคำเล่นเสียง

๑.๑ การสรรคำ คือ การเลือกสรรคำที่นำมาเรียงร้อยในบทประพันธ์เพื่อให้สื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ตามจุดมุ่งหมายของกวีหรือผู้สร้างงาน^๖

ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนมีการสรรคำที่ไพเราะ ประณีตอยู่หลายตอน เช่น

สิ้นเอยสิ้นแสง	จรูญแจรงเมฆเกลื่อนเลื่อนสลับ
รวิวรรณผายผันโพยมพยับ	โถงดับอับแสงรวิวร
บุหลันเลื่อนส่องฟ้าโพยมมาศ	โอภาสแจ่มจรัสประภัสสร
แผ้วหล้าดาตาศศิธร	พิศเดือนเหมือนจะวอนให้อ่อนใจ
และ	
กะนึ่งพลางทางเร่งนาวาคลา	พอเรือฟ้าจวนแจ่งแสงฉัน
ภานุมาศโอภาสพิพรรณ	กับบุหลันเด่นดวงอรุณทัย

เนื้อความดังกล่าวเป็นตอนขุนแผนกับนางลาวทองอยู่ในเรือขณะเดินทางกลับบ้านที่สุพรรณบุรี สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพทรงเลือกใช้คำศัพท์ที่หลากหลายเพื่อพรรณนาภาพธรรมชาติในตอนเย็นย่ำและเข้าสู่ ได้อย่างสวยงาม ประกอบด้วยคำที่หมายถึงพระอาทิตย์ แสงอาทิตย์ ได้แก่ รวิวรรณ โถง รวิวร ภานุมาศ รพีพรรณ คำที่หมายถึงพระจันทร์ ได้แก่ บุหลัน ศศิธร เดือน เป็นต้น

แม้ในบทคำทอทะเลาะวิวาทระหว่างนางวันทองกับนางลาวทอง สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพก็ทรงเลือกสรรคำที่เป็นภาษาพูดหรือภาษาชาวบ้าน เพื่อให้เข้ากับเนื้อหาและเพื่อถ่ายทอดอารมณ์ของตัวละครในขณะนั้น เช่น คำดำของนางวันทองตอนหนึ่งว่า

ร้องว่าอีเกรงเวรบำบัดบาป	มึงซ่อนหยาบมิให้ใครเข้าหลุม
ชิงผิวเขาไปได้ไว้กำกุ่ม	รอดนรกหลายชุมแล้วอีลาว
ผิวมึงจะได้พลอยขึ้นสวรรค์	เหาะด้วยกันเถิดเซตฉินฉาว
กูจะคอยชมบุญมึงสักคราว	ผิวอีลาวเจ้าจะเลี้ยงเป็นออกญา

๑.๒ การเล่นคำเล่นเสียง หมายถึง การนำคำที่มีรูปหรือเสียงพ้องกันหรือใกล้เคียงกันมาเล่นในเชิงเสียงและความหมาย เพื่อสร้างความเสนาะไพเราะ ความลึกซึ้งของ ความหมาย และความเปรียบที่กระทบอารมณ์ผู้อ่าน^๗ ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพปรากฏการเล่นคำเล่นเสียงอย่างเด่นชัดในบทชมดวง ตอนขุนแผนพานางลาวทองเดินทางกลับบ้านที่กาญจนบุรี หลังจากที่ขุนแผนทราบเรื่องนางวันทองกับขุนช้าง มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๔ คำกลอน ดังตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

ว่าเอยว่าพลาง	ชวนนางให้ชมพนาสันต์
พิศพรรณมิ่งไม้ในไพรวัน	แจ่งจันทน์กระเจี๊ยงจิกจวง
กาหลงแกแลกลา	มุกมันโมกลามุกหลวง
พลวงหนูพลวงใหญ่พลับพลวง	มะไฟพวงห้อยระย้าริมทาง
ปริงปรางปริกเปราะปูปรง	มหาหงส์เหียงหาดเสลาสร้าง
ตะแบกตะบากเต็งรังทูกวาง	ตะเคียงข่อยเค็ดคางหิ้งแคแตร
ไซ้เนาขนุนสนุ่นเสนียด	สีเสียดสีสนหวายส่ำ
โก่งกางตุ้มกาตุ้มแก	หัวแห้วว้ายเว้าว้าง

จะเห็นได้ว่าคำกลอนในแต่ละวรรคมีการเล่นคำ เช่น มุกมัน-มุกหลวง พลวงหนู-พลวงใหญ่-พลับพลวง และเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระทำให้เกิดเสียงเสนาะ มีวรรคหนึ่งที่เล่นเสียงพยัญชนะป ทั้งวรรค คือ ปริงปรางปริกเปราะปูปรง แสดงถึงพระอัจฉริยภาพของกวีผู้แต่งได้เป็นอย่างดี

๒. ภาษาวรรณศิลป์ระดับความ ได้แก่ การใช้ภาพพจน์ และการใช้สัญลักษณ์

๒.๑ การใช้ภาพพจน์ ภาพพจน์ คือ คำหรือกลุ่มคำที่เกิดจากกลวิธีการใช้คำ เพื่อให้เกิดภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้งขึ้นในใจของผู้อ่านและผู้ฟัง^๘ ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ มีการใช้ภาพพจน์หลากหลายประเภท แต่ที่พบมากที่สุด คือ ภาพพจน์ประเภทอุปมาหรือความเปรียบ และภาพพจน์ประเภทโวหารการอ้างถึง

สำหรับภาพพจน์ประเภทอุปมา ส่วนใหญ่จะเป็นความเปรียบแสดงอารมณ์โกรธ เช่น

- ถึงเอยถึงท่า	ระอาหน้าร้อนรุ่มดังสุ่มชอบ
- เตือดอดิอดฮึดฮัดเต็มที	ดังอัคคีจุดจ้อรื้อโรคิต
- เหลียวดูวูไกรธพิโรธดาล	ดังประหารสับเสียงเยี่ยงกัน
- ยิ่งกว่าไกรงไฟหล่งเพลิงดังเปลวไฟ	ร้อนกลุ้มสุมไหมอุระรุม

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

การใช้ภาพพจน์ประเภทอุปมาช่วยเพิ่มความรู้สึกให้ผู้อ่านเห็นอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากในตอนดังกล่าวตัวละครสำคัญทั้ง ๓ คือ ขุนแผน นางวันทอง และนางลาวทอง เกิดโศกเศร้าบ่งทำให้ควบคุมสติไม่อยู่เปรียบได้กับไฟที่เผาผลาญจิตใจนั่นเอง

นอกจากนั้นยังมีการใช้ภาพพจน์ประเภทอุปมาเพื่อถ่ายทอดอารมณ์โศกเศร้าของตัวละครด้วย เช่น

- ดั่งหนึ่งล่องน้ำเชี่ยวไม่เหลียวทวน	สั่งกันด่วนรีบรัดจัดจะไป
เหมือนเด็ดก้านบุษมาลย์ไม่ไวโย	จะไปบ้านเขาชนไก่ประเดี๋ยวนี้
- ไม่ช้าก็ช้าแล้วครั้งนี้	เหมือนจันทรอับศรีสิ้นแสง
- แสนเสียดายลืมนายไม่รักตัว	คบขุนช้างคนชั่วให้มัวหมอง
ดั่งดอกไม้สั่นกลืนอายละออง	ชะรอยกรรมนำน้องค้าจุนจูง

คำประพันธ์ข้างต้นใช้ภาพพจน์ประเภทอุปมาแสดงอารมณ์โศกเศร้าของนางวันทองที่ต้องจำยอมแต่งงานกับขุนช้าง และเมื่อขุนแผนรู้ความจริงก็ถูกตราหน้าว่าเป็นหญิงสองใจ

ภาพพจน์อีกประเภทหนึ่งที่พบมากในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน คือโวหารการอ้างถึงโดยสมเด็จพระบรมราชเจ้า มหาศักราชพลเสพทรงกล่าวเปรียบเทียบกับตัวละครสำคัญในเรื่องขุนช้างขุนแผนกับตัวละครจากวรรณคดีไทยเรื่องอื่นๆ ด้วยมีลักษณะพฤติกรรมบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่

เรื่องกาگی เปรียบนางวันทองกับนางกาگی

จักพบอายขุนช้างมากางกัน	เออกระนั้นแล้วซื่อคนเพื่อน
ชอบชู้แล้วมีหน้าทำบิดเบียน	ชั่วกระไรหนอช่างเหมือนนางกาگی

เรื่องอุณรุท เปรียบขุนแผนกับอุณรุท นางลาวทองและพี่เลี้ยงทั้งสองกับกัณรี

แน่เจ้าลาวทองน้องพี่	มาเล่นเรื่องเกิดดีสนุกหนัก
หนองนี้ดีแล้วแก้วเมียรัก	นงลักษณ์สามนางเป็นกัณรี
อุณรุทต้องที่พี่จะเป็น	ไล่กันเล่นในน้ำสโมสร
ร้องบทเช็ดฉิ่งกลอนละคร	ตั้งท่าเหาะร่อนไล่สามนาง

เรื่องอิเหนา เปรียบขุนแผนกับอิเหนา ขุนช้างกับจรกา นางวันทองกับนางบุษบา

ขุนช้างนั้นระตุจรกา	วันทองบุษบาก็แหม่นเหมือน
อันนี้พี่เป็นเจ้าเรือน	อย่าบิดเบียนเลยเรานี้กว่าสักชี

บทอิเหนาโม้เรื่องผาเมืองก่อน	จึงได้ผอนพานางผายผัน
นี้จะให้เผาบ้างเหมือนอย่างนั้น	ฤๅจึงวันทองพี่จะลีลา

เรื่องรามเกียรติ์ เปรียบขุนแผนกับพระราม ขุนช้างกับทศกัณฐ์ นางวันทองกับนางสีดา

ไหนไหนก็คงไม่วางผ้า	นี่แลตัวดอกสร้อยเกศ
จะว่ากล่าวยาวยืดยาวจะช้าที่	เออกระนั้นแล้วจะให้ไปเป็นพระราม
ก็จะพาเอาสีดานงลักษณ์	ไปให้พันศพัตรยักษ์ชุ่มชุ่ม
ถ้าน้อยหนึ่งเกิดเจ้าโสมงาม	ลุกขึ้นเดิมตามเมียงออกมา

โวหารการอ้างถึงข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพทรงมีความรอบรู้เรื่องวรรณคดีเป็นอย่างดี ทั้งรายละเอียดตัวละคร เหตุการณ์ในเรื่อง จึงทรงสามารถนำมาเชื่อมโยงกับพฤติกรรมและความคิดของตัวละครในเรื่องขุนช้างขุนแผนได้อย่างสนิทแนบเนียน

๒.๒ การใช้สัญลักษณ์ สัญลักษณ์เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ประการหนึ่งที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับภาพพจน์ ในวรรณคดีไทยโบราณมีการใช้สัญลักษณ์อย่างค่อนข้างเป็นระบบ เช่นในบทอัครจริยนิยมใช้สัญลักษณ์จากธรรมชาติ มาพรรณนาได้อย่างประณีต แยกกาย เป็นขนบทางวรรณศิลป์ของไทยซึ่งแสดงฝีมือของกวีผู้แต่ง ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพปรากฏบทอัครจริยทั้งหมด ๒ ตอน คือตอนขุนแผนได้นางแก้วกิริยา

อัครจริยมีดมนเป็นฝนฟ้า	นาฬิกากลฝรั่งดังเห่งเห่ง
เมฆเคลื่อนเดือนส่องแสงรางราง	อาบน้ำค้างหนาวแนบแอบอิงกัน
เสนาะสำเนียงเสียงจักจั่นแจ้ว	กอดแก้วกิริยาแล้วรับขวัญ
ถ้อยที่มีอาลัยใจผูกพัน	เกษมสันต์สังวาสสวาทอ

และตอนขุนแผนได้นางวันทองตอนหนีไปอยู่ป่า

อัครจริยในอรัญถิ่นประเทศ	โดยสังเกตแปลกเปลี่ยนกระเสียนเสียว
สองเกษมเปรมปรีดิ์กระหิม์เจียว	ลัดดาเกี่ยวเกี่ยวกระหวัดรัดรั้งกัน
แผกคาทญ์ระบัดในภูมิประเทศ	บันดาลเหตุทั่วทำเลพลอยป่วนปั่น
จัดบาททวิบาทที่เหล่านั่น	ก็ผกผันตื่นเต้นเล่นประลอง
สัตว์ใดที่พอใจจะนอนน้ำ	ก็เวียนผุดเวียนดำประจำหนอง
วาริขุนชั้นระคนฟอง	สองกระกรองปองสวาทสมมาตรัน

การใช้สัญลักษณ์ในบทละครจำเป็นต้องใช้จินตนาการในการอ่าน หากเป็นการแสดงซึ่งมีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ อาจกำหนดให้ใช้เพลงหน้าพาทย์ “โลม ทรนอน” แทน เนื่องจากในการแสดงจะใช้เพลงและทำรำพูดแทนภาษานั้นเอง^๙

จากการพินิจคุณค่าทางวรรณศิลป์ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ พบว่ามีการใช้ภาษาวรรณศิลป์ครบถ้วนทั้งในระดับคำ ได้แก่ การสรรคำ การเล่นคำ เล่นเสียง และในระดับความ ได้แก่ การใช้ภาพพจน์ และการใช้สัญลักษณ์ บทละครเรื่องดังกล่าวจึงนับว่ามีคุณค่าทางวรรณศิลป์ สูงยิ่ง

พินิจคุณค่าลีลา “รสรวรรณคดีไทย”

การสร้างรสหรือการรับรู้รสในวรรณคดีไทยมิได้มีทฤษฎีที่ซับซ้อนรองรับ หรือมีการพัฒนาความคิดเรื่องทฤษฎีรสนิยมในวรรณคดีสันสกฤต ในหนังสือประชุมลำน้าของหลวงธรรมาภิรมย์ ได้ยกตัวอย่างของลีลา ๔ ประเภท ในเพลงยาว คือ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง สัลลาปังคพิสัย จากเนื้อหาของกลอนที่ใช้อธิบาย ทำให้ทราบว่า เสาวรจนีเป็นบทชมโฉม นารีปราโมทย์เป็นบทเกี้ยวพาราสี พิโรธวาทังเป็นบทตัดพ้อต่อว่าหรือบทแสดงความโกรธ สัลลาปังคพิสัยเป็นบทคร่ำครวญ ลีลาทั้ง ๔ ประเภทนี้มีปรากฏเด่นชัดในเพลงยาว และมีปรากฏในตัวบทวรรณคดีอื่นๆ ทั้งในวรรณคดี บทละคร วรรณคดีนิทาน วรรณคดีนิราศ ลิลิต ลีลาที่เด่นชัดเหล่านี้จึงได้กลายเป็นลักษณะเด่นของรสในวรรณคดีไทยไป^{๑๐}

บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพได้สะท้อนลีลารสรวรรณคดีไทยตามขนบทั้ง ๔ ประเภทซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบการแสดง และยังปรากฏรสแห่งความตลกขบขัน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการแสดงละครนอกด้วย

๑. ลีลาเสาวรจนี หรือบทชมโฉม ชมความงาม ในบทละครดังกล่าวปรากฏบทชมโฉมตัวละครสำคัญ คือขุนแผนและนางลาวทอง ในบทกำหนดเพลงร้องคือเพลงชมตลาด ซึ่งสัมพันธ์กับเนื้อหาในตอนดังกล่าวอย่างยิ่ง ดังนี้

(ชมตลาด) ขุนแผนนุ่งยกทองเจ็ดสี
ลาวทองนุ่งหิรัญชมพู
ขุนแผนรัดรัดประคดหนามขุน
ลาวทองใส่เสื้อหงอนไก่อมครัน

พื้นเขียวอย่างดีระกำไหม
แต่งตัวอย่างไทยวิไลวรรณ
คาดเข็มขัดลายดุนดวงกุดัน
ชลีบคันสีฟ้าดวงพุดตาน

^๙ เสาวณิต วิงวอน, วรรณคดีการแสดง (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖๔.

^{๑๐} สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, เจิมจันทน์กัสดาล : ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๓-๗๗.

จะเห็นว่าสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศกดิพลเสพทรงแสดงชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ด้วยการกล่าววชม โนม ตัวละครสลับกันทีละคำกลอน นอกจากนั้นยังปรากฏบทชมข้าง พาหนะของขุนแผนกับนางลาวทอง และบทชมม้า พาหนะของขุนแผนกับนางวันทองด้วย ตัวอย่างบทชมม้าสีหมอก

ม้าเอยม้าหมอก	มิขวัญพาตหอกแซมชน
หุกระหนกยกหน้าย่นย่น	อกใหญ่ทานทนตัวดี
ขับควบพริบไหวไวว่อง	ขึ้น้อย่างย่องอยู่กับที่
เยื้องเท้าย่อท่ายเตือนตี	แต่เดินถูกถีมียศ

๒. ลีลาการปราโมทย์ หรือบทเกี้ยวพาราสี ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนพระราชนิพนธ์นี้ปรากฏเนื้อหาดอนขุนแผนเกี้ยวนางลาวทองและพี่เลี้ยง ขุนแผนเกี้ยวนางแก้วกิริยา และขุนแผนเกี้ยวนางวันทอง ทรงกำหนดเพลงร้องโหม เพื่อให้สัมพันธ์กับเนื้อหาในตอนดังกล่าว ตัวอย่างบทขุนแผนเกี้ยวนางแก้วกิริยา ซึ่งแสดงคารมคมคายและความเจ้าชู้ของขุนแผนได้เป็นอย่างดี

(โหม)	วาเอยวาจา	พี่อายหน้าน้องอย่าสงสัย
ใช้สละมย่องเบาข้าวของใคร		เสียมิได้ก็แต่รักลักขมเขย
พี่ชื่อขุนแผนแก้วนสงคราม		จะมาตามภรรยาดอกน้องเอ๋ย
วันทองอยู่ห้องไหนยังไม่เคย		จึงหลงเลยเข้ามาในห้องนี้
เจ้าหลับอยู่ดุ่มมั่นเหมือนวันทอง		จึงหลงต้องจิตคิดว่าเมียพี่
อย่าถือโทษโกรธไปทำไมมี		จะหยิกตีกก็ตามแต่ความคิด

๓. ลีลาพิโรธวาทัง หรือบทดัดพ้อต่อว่าแสดงความโกรธ ปรากฏอย่างเด่นชัดตอนนางวันทองมีปากเสียงกับ นางลาวทองและขุนแผน สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศกดิพลเสพทรงเลือกใช้คำภาษาชาวบ้านที่ “จัดจ้าน” เพื่อแสดงอารมณ์โกรธของตัวละครแต่ละตัว นับเป็นการเลือกใช้คำเหมาะในที่ที่เหมาะสมอย่างยิ่ง และทรงกำหนดให้ร้องร่ายเป็นพื้น เพื่อดำเนินเหตุการณ์การทะเลาะโต้เถียงอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดรสชาติอย่างภาษาเพลงพื้นบ้าน ตัวอย่างเช่น

ถ้อยเอ่ยถ้อยคำ	ซ่อนเงื่อนเกลื่อนทำให้ผิวหลง
ต้องเสน่ห์ถูกสนัดแล้วมันคง	จึงวงงงมงายว่ากันดี
ผิวข้าฝืนเห็นฤไม่	เนวลที่หน้านี้มีไข่ฤหม่อมพี่
แต่กลับพิศัยขึ้นมาเต็มที	นำบัลลังก์ให้กินสิ้นแล้วเคอะ
ให้อีลาวขาวดอนมาร้อนรำ	เชิดชูหน้าวาคีเปื้อนเปรอะ
เลี้ยงคว่ำไปแล้วเจ้าจอมและอะ	เสกนั้นเถอะพอรู้เท่ากัน
เหม่อลาวปากยาวว่าเมื่อกี้	แสร้งเสกสีนองสูงสร
เมื่อเจ้าเงาะจึงจะเอามาทำนัล	กูจะกลืนข้าเงาะไปเจ้ารับ

นอกจากนั้นยังปรากฏเพลงร้องศัพท์ไทยและรื้อ ในตอนที่ตัวละครนางวันทอง นางสาวทอง
นางลาวทอง และขุนแผนไล่ตีกันพลวัน จังหวะของคำที่สั้นและกระชับยังสัมพันธ์กับการดำเนินเรื่องที่มี
การวิ่งไล่ตีกันด้วย ดังตัวอย่าง

(ศัพท์ไทย) อีเอ๋ยอีลาวทอง	อย่าพักจงทองเสียดสี
มึงทำกูดี	ดีให้หน้าใจ
สายทองพี่เลี้ยง	ก้าวเฉียงเลี้ยงไล่
สองข้างวิ่งไขว่	ที่โน่นวา
(รื้อ) พิมเอ๋ยพิมพี่	ทำไมจะมาเดินเป็นเล่นโชน
กันไว้ไลโดน	แผ่นผืนดังดัน
ดูเอาเถิดฤ	เท่ามือเหลือคั่น
พลัดไปข้างนั้น	กลับหันเวียนวง
เรือเกลือกเสือกพลาด	อีทาสล้มลง
ขุนแผนถีบส่ง	จมพงชายเฟือย

๔. สีสาลีสลาปังคพิไสย์ หรือบทคร่ำครวญ ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนพระราชนิพนธ์
นี้ปรากฏเนื้อหาตอนวันทองคร่ำครวญก่อนคิดฆ่าตัวตาย คร่ำครวญตอนสั่งเรือน ตอนนางแก้วกิริยาคร่ำครวญ
ถึงขุนแผน ตอนขุนแผนคร่ำครวญถึงนางลาวทองและนางวันทอง โดยทรงกำหนดเพลงร้องไอ้ และเพลง
หน้าพาทย์โอด เพื่อถ่ายทอด รสแห่งความโศกเศร้าไว้ด้วย ตัวอย่างตอนนางวันทองคร่ำครวญก่อนคิด
ฆ่าตัวตาย แสดงความหมดอาลัยตายอยากในชีวิตของนางวันทอง

(ไอ้) ไอ้พ่อพลายแก้วของเมียเอ๋ย	ใครเลยจะช่วยห้ามไว้ก่อน
ให้ดโกรธขอโทษวิงวอน	โอดอ่อนรำพันรำไร
วันทองเอ๋ยทำชั่วผิดได้ห้าม	วูวามไม่ลดอดได้
จนเธอเคลือบแคลงแฉ่งใจ	สิ่งดีทำไว้พล่พลิกแพลง [...]
มีวันนี้วันโน้นจะโดนปะ	คงมีวันพระไปไหนฤา
ด่านได้ทำใจฮึดฮือ	อิงอีริบโกรธจะโทษใคร
อึดอัดตรวนกันเสร็จสิ้น	จนให้มันชิงบินเอาไปได้
อกเอ๋ยจะคิดฉันทใด	จนใจไอ้ให้พี่โรครวญ
ฯ ๑๖ คำ ฯ โอด	

๕. รสแห่งความตลกขบขัน บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนของสมเด็จพระบรมราชาเจ้า มหาศักราชพลเสพ มีลักษณะแบบบทละครนอก มีเนื้อความหลายตอนมุ่งสร้างความขบขันแก่ผู้อ่าน เช่น ตอนนางศรีประจัน และขุนช้างรับมาช่วย นางวันทองที่กำลังฆ่าตัวตายจนหกล้มคะม้าไปทั้งคู่ ดังนี้

เมื่อนั้น	ขุนช้างนอนหอรอคอยท่า
กลางคืนรื่นรมย์ชมนิกมา	หลายราตรีตากดาวแก้วตาพราว
คืนวันจวนรุ่งเคลิ้มหลับไหล	จนตะวันโด่งไกลเขาค่ำแล้ว
ตกใจตื่นไม่รู้เรื่องราว	โดดจากหอพุ่งยาวลงมาดิน
ประจวบจอมคร่อมเท้าศรีประจัน	หกหันกลับหางยพลิกกายผิน
ขอโทษแม่เกิดกลัวผีพลอยกิน	จึงชิงบินข้ามเสียให้สิ้นแคลง
จะลุกต่อไปอีกก็ไม่ได้	ขัดสะบักยกไหล่ตัวแข็ง
ทำช่วยนวดศรีประจันฟื้นแรงแรง	แม่ตำว่าเกินแคงไปแล้วละ

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นตอนบรรยายภาพเรือนขุนช้างยามค่ำคืน เมื่อขุนแผนขึ้นไปพานางวันทองหนี

สำหรับกับข้าวปูปลา	วางไว้บนผ้าห่มาคันถึง
หม้อข้าวหม้อแกงเหล็กแตกอิง	ข้างนอนเท้าอิงคะนึ่งเคี้ยวคำราม
คนทั้งเรือนหลับไหลไม่ไหวติง	ดังเขียงขอนท่อนทิ้งเขาเหยียบข้าม
น้ำลายไหลปากอ้าหมาเลียพลาม	กะโล่กะทวยงูย่ำมียื้อแย่งกัน

จากการพินิจคุณค่าลีลาวรรณคดีไทยในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชาเจ้า มหาศักราชพลเสพ พบว่ามีลีลาวรรณคดีไทยตามขนบทั้ง ๔ ประเภท คือ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธาทัง สัลลาบังคพิสัย และยังมรสแห่งความตลกขบขันตามลักษณะของละครนอกด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าในขนบของวรรณคดีไทยและการแสดงของไทยมักไม่ปรากฏรสใดรสนึงโดยเฉพาะ แต่มักปรากฏในลักษณะรสที่หลากหลายรวมกัน ผ่าน คำกลอน เพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์ ตลอดจนทำรำ เพื่อสื่ออารมณ์พื้นฐานของมนุษย์แบบ “ครบรส” นั่นเอง

บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน : รัตนแห่งพระบวรราชนิพนธ์

มีผู้กล่าวว่าวรรณคดีไทยมีแต่เรื่องรัก ไม่มีปรัชญา จึงเป็นวรรณคดีของคนที่ไม่ค่อยเจริญ ทำให้ระลึกได้ว่าไทยเราไม่นำปรัชญาไปใช้ในวรรณคดี เพราะเราพอใจกับปรัชญาชีวิตของเรา ซึ่งเดินตามแนวของพุทธศาสนา ในเมื่อเราไม่มีความอัดอั้นกับปัญหาปรัชญา เราก็ไม่รำพันเรื่องปรัชญาในวรรณคดีของเรา เราก็มียแต่เรื่องรูป รส กลิ่น เสียง เพราะพระของเราท่านเทศน์เรื่องปรัชญา คือเรื่องสังขารม ความปรวนแปร ความไม่เป็นตัวตน ความทุกข์ของสังสารวัฏอยู่แล้ว ไม่จำเป็นที่กวีจะต้องไปแข่งกับท่านสอนกันในเรื่องนี้อีก เราว่าชีวิตวันหนึ่งๆ ก็ได้แค่นี้ เราจึงปรู้งใจกันด้วยความไพเราะของถ้อยคำให้ถึงที่สุดที่เราจะทำได้ หรือเราอาจแลเห็นธรรมชาติของสังคมของเรา ว่าชีวิตง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เราพอใจกับชีวิตง่าย ๆ เราก็รำพันแต่ในเรื่องชีวิตง่าย ๆ แต่ในทางวรรณศิลป์ เราอาจมีความสุนทรสูงกว่ชาติอื่น^{๑๑}

บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ เป็นหลักฐานยืนยันข้อความข้างต้นได้เป็นอย่างดี เพราะบทละครดังกล่าวช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นอารมณ์ของมนุษย์อันหลากหลาย ซึ่งประกอบด้วยรูป รส กลิ่น เสียง วรรณศิลป์ที่ประดับตกแต่ง ตลอดจนลีลาโวหารแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร ก็เป็นไปเพื่อความไพเราะงดงาม สนุกสนาน ตอบสนองต่อตา หู และใจเป็นสำคัญ หนึ่งบทละครเรื่องดังกล่าวยังแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์และการละครของสมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาศักดิพลเสพ นอกเหนือจาก พระอัจฉริยภาพด้านการศึกษาสงครามอีกด้วย

ผู้วิจัยเชื่อว่าหากมีการปรับบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนพระราชนิพนธ์นี้ ด้วยการตัดทอนหรือเปลี่ยนแปลงรายละเอียดให้เหมาะสมกับเวลา สถานที่ และกลุ่มผู้ชมในปัจจุบัน บทละครดังกล่าวจะสร้างความสนุกสนานได้ไม่แพ้วรรณคดีการแสดงเรื่องอื่นๆ อย่างแน่นอน ประดุจการเจียระไนรัตนอันมีค่าแห่งพระบวรราชนิพนธ์ ในฐานะหลักฐานบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนแรก กอปรกับเป็นงานที่รังสรรค์ขึ้นด้วยภาษาวรรณศิลป์และลีลาการสรวรรณคดีไทยอย่างสมบูรณ์พร้อม “มรดกวังหน้า” ขึ้นนี้ก็จะช่วยส่องแสงแสดงอารยะของชาติได้เฉกเช่นเดียวกับศิลปะแขนงอื่นต่อไป

^{๑๑} หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์สรวรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

บรรณานุกรม

- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. “วรรณศิลป์ในนิราศของสุนทรภู่.” วารสารภาษาและวรรณคดีไทย (มิถุนายน-ธันวาคม ๒๕๓๘): ๕๖-๗๔.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. วิเคราะห์วรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒.
- ศิลปากร, กรม. พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. เจิมจันทน์กัสดาล : ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. วิวัฒนาการนาฏศิลป์ในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๗๗. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- เสาวณิต วิงวอน. วรรณคดีการแสดง. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดีร่วมกับคณะกรรมการฝ่ายวิจัยคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๕. (จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาวิชาการวรรณศิลป์-สหศาสตร์-นาฏยคดี วันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๕)
- อัศวิทย์ เรืองรอง. “คุณค่าทางวรรณศิลป์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน (ตอนที่ ๑๗ และ ๑๘).” วารสารอักษรศาสตร์ ๓๐, ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๔) : ๑๐๔-๑๒๒.

เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖
ณ โรงละครวังหน้า สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

สารบัญ

สารจากอธิการบดี	๓
การศึกษาวิจัยและประดิษฐ์ระนาดโปงว้าวมีเสียงประสานในตัว	๕
รองศาสตราจารย์สำเร็จ คำโม่ง : มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
การศึกษาวิจัยและประดิษฐ์วงดนตรีเวิลด์มิวสิกแบนด์	๑๙
รองศาสตราจารย์สำเร็จ คำโม่ง : มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	
คุณค่าทางวรรณศิลป์ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนพระราชนิพนธ์	๒๙
ในสมเด็จพระบรมราชเจ้า มหาศัศกิตพลเสพ	
นายรัตนพล ชื่นคำ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	
การศึกษากระบวนการทำรำนางแปลงในการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ : อัญญาสุรปนา	๔๕
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จินตนา สายทองคำ : คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์	
การพัฒนาระบบและกลไกการประกันคุณภาพการศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช	๖๗
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ระดับอุดมศึกษา	
ดร.วาสนา บุญญาพิทักษ์ : วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์	
การสร้างสรรค์ชุดการแสดงโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) :	๗๙
ระบำนาฏสุรางค์พระปรางค์สามยอด	
นายดิเรก ทรงกัลยาณวัตร : วิทยาลัยนาฏศิลปลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์	